

Sygn. akt I ACa 1737/17

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 listopada 2018 r.

Sąd Apelacyjny w Krakowie – I Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący:	SSA Paweł Rygiel
Sędziowie:	SSA Józef Wąsik (spr.) SSO del. Wojciech Żukowski
Protokolant:	st. sekr. sądowy Urszula Kłosińska

po rozpoznaniu w dniu 9 listopada 2018 r. w Krakowie na rozprawie

sprawy z powództwa **Z. C.**

przeciwko **P. G.**

o zachowek

na skutek apelacji obu stron

od wyroku Sądu Okręgowego w Kielcach

z dnia 30 października 2017 r. sygn. akt I C 320/15

1. zmienia zaskarżony wyrok w ten sposób, że nadaje mu treść:

„I. zasądza od pozwanego P. G. na rzecz powoda Z. C. kwotę 112 142 zł (sto dwanaście tysięcy sto czterdzieści dwa złote) z ustawowymi odsetkami od dnia 3 grudnia 2015r. do dnia 31 grudnia 2015r. i ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016r. do dnia zapłaty;

II. oddala powództwo w pozostałym zakresie;

III. zasądza od pozwanego na rzecz powoda kwotę 8 856 zł (osiem tysięcy osiemset pięćdziesiąt sześć złotych), w tym 1 656 zł podatku od towarów i usług, tytułem kosztów procesu w zakresie kosztów nieopłaconej pomocy prawnej;

IV. nakazuje ściągnąć od pozwanego P. G. na rzecz Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Kielcach kwotę 10 033,57 zł (dziesięć tysięcy trzydzieści trzy złote 57/100) tytułem brakujących kosztów sądowych.”

2. oddala apelację pozwanego;

3. zasądza od pozwanego na rzecz powoda kwotę 4 050 zł (cztery tysiące pięćdziesiąt złotych) tytułem kosztów postępowania apelacyjnego;

4. nakazuje ściągnąć od pozwanego P. G. na rzecz Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Kielcach kwotę 2 803 zł (dwa tysiące osiemset trzy złote) tytułem brakującej opłaty od apelacji.

SSA Józef Wąsik SSA Paweł Rygiel SSO del. Wojciech Żukowski

Sygn. akt I A Ca 1737/17

UZASADNIENIE

Powód Z. C. wniósł o zasądzenie od pozwanego P. G. kwoty 126 300zł. wraz z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty tytułem uzupełnienia zachowku oraz zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kosztów procesu. W uzasadnieniu podnosił, że spadkodawca S. C. zmarł w dniu (...) pozostawiwszy po sobie jednego syna – powoda Z. C., będącego jedynym jego spadkobiercą. W dacie otwarcia spadku spadkodawca nie posiadał żadnego majątku. W dniu 19 grudnia 2008r. S. C. zawarł ze swoją siostrą A. G. umowę darowizny, na mocy której darował siostrze nieruchomości oznaczoną jako działki o nr ew. (...), położoną w D. o łącznej powierzchni 4,10 ha. Powyższa darowizna wyczerpuje cały spadek, zaś powód nie otrzymał sumy odpowiadającej kwocie należnego mu zachowku.

Powód określił aktualną wartość darowizny na kwotę 252 600,00zł. wskazując, że zachówek od tej kwoty należny powodowi, zgodnie z dyspozycją art. 1000k.c. wynosi 1/2 części, która przypadłaby powodowi, gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego, co stanowi kwotę dochodzoną pozwem (k.2-5)

Pozwany P. G. w złożonej odpowiedzi na pozew wniósł o oddalenie powództwa i zasądzenie od powoda na rzecz pozwanego kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego. W uzasadnieniu zarzucał, że pozwany nie jest legitymowany biernie w niniejszej sprawie. Jest wprawdzie spadkobiercą obdarowanej A. G., jednak nie jest osobą obdarowaną przez spadkodawcę w myśl art. 1000§1 k.c. Ponadto w skład spadku po A. G. zmarłej w dniu (...)nie wchodziło roszczenie o zachówek, bowiem w tej dacie roszczenie to nie istniało. Podnosił ponadto, że z treści art. 922 § 1 k.c. wynika, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na spadkobierców. Obowiązek zaspokojenia roszczenia o zachówek należy do długów spadkowych, ale w tym wypadku pozwany nie ponosi odpowiedzialności względem powoda z uwagi na fakt, że A. G., na rzecz której przedmiotowa darowizna została dokonana, zmarła przed darczyńcą.

Nadto zarzucił, że roszczenie powoda nie zasługuje na uwzględnienie także na podstawie art. 5 k.c. Powód nie spełniał wobec spadkodawcy obowiązków rodzinnych przez długi czas, aż do śmierci spadkodawcy, nigdy nie udzielił mu opieki, nie pomagał w chorobie. Podnosił dodatkowo, że wartość darowizny uczynionej przez S. C. na rzecz swojej siostry była równa kwocie 25 000 zł. Ponadto nieruchomość była obciążona służebnością osobistą, której wartość określono na kwotę 4000 zł, a także hipoteką przymusową w kwocie 15 677,80 zł. Pozwany zaprzeczyła zatem, aby wartość przedmiotowej nieruchomości stanowiła wskazana przez powoda kwotę, a ponadto wskazywał na stan darowizny w dacie jej dokonania. Ponadto powód uzyskał spadek w postaci wszelkich ruchomości należących do spadkodawcy, w tym urządzeń gospodarstwa domowego, zwierząt gospodarskich, maszyn rolniczych, które również posiadają określoną wartość majątkową. Należy zatem przyjąć, że powód otrzymał należny mu spadek.

W piśmie procesowym z dnia 16 czerwca 2017r. pozwany podniósł zarzut potrącenia przysługującej pozwanemu wierzytelności w kwocie 1280 zł. jako odszkodowania za wycięcie przez powoda drzewa na należącej do pozwanego nieruchomości położonej w miejscowości D., z wierzytelnością powoda obejmującą roszczenia dochodzone z tytułu zachowku.

Sąd Okręgowy w Kielcach wyrokiem z dnia 30 października 2017r:

1/ zasądził od P. G. na rzecz Z. C. kwotę 56 100,00zł. z ustawowymi odsetkami od dnia 3 września 2015r. do dnia 31 grudnia 2015r. i ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016r.;

2/ oddalił powództwo w pozostałej części;

3/ zasądził od P. G. na rzecz Z. C. kwotę 1948,32zł tytułem kosztów zastępstwa procesowego;

4/ przyznał adw. A. K. ze Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego w Kielcach) kwotę 2479,68 zł tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu;

5/ nakazał pobrać od Z. C. na rzecz Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego w Kielcach) z zasądzonych na jego rzecz roszczenia kwotę 2479, 68 zł tytułem kosztów sądowych;

6/ nakazał pobrać od P. G. na rzecz Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego w Kielcach) kwotę 4726, 25 zł tytułem kosztów sądowych.;

7/ odstąpił od obciążania powoda kosztami sądowymi w pozostałej części.

Sąd ustalił następujący stan faktyczny:

Z. C. był jedynym synem S. C.. Matka powoda, z którą S. C. był w nieformalnym związku opuściła syna, gdy ten był dzieckiem. Z. C. wychowywany był jedynie przez ojca. Zamieszkiwał z ojcem do chwili jego śmierci. Relacje między ojcem a synem nie układały się prawidłowo. Powód był zaniechany wychowawczo. Powód od najmłodszych lat sprawiał problemy wychowawcze, przy czym był bardzo surowo karany przez ojca. S. C. nadużywał alkoholu, zaniechany syna, stosował wobec syna kary cielesne. Sąsiedzi interweniowali na Policji. Z. C. uczęszczał do szkoły specjalnej z uwagi na upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym. W opiece nad powodem pomagała dopóki żyła matka Z. C.. Gdy Z. C. dorósł również zaczął sięgać po alkohol. Pomiędzy ojcem i synem dochodziło do częstych awantur, łącznie z rękoczynami, przy czym były one wzajemne. Z. C. zaczął nadużywać alkoholu, gdy wpadał w złość stawał się nieobliczalny, niszczył urządzenia i sprzęty domowe, dopuszczał się rękoczynów wobec ojca. Bardzo często interweniowała policja wzywana przez S. C.. S. C. i Z. C. pomagała siostra S. A. G., darując im ubrania, żywność, sprząając w domu. S. C. początkowo pracował w gospodarstwie rolnym, przy czym Z. C. pomagał ojcu jedynie sporadycznie.

W dniu 30 listopada 2007r. do Sądu Rejonowego w S. wpłynął akt oskarżenia przeciwko Z. C., oskarżonemu o to, że w dniu 8 września 2007r. dokonał zniszczenia mienia w postaci lustra, radioodtwarzacza CD, telewizora N., 3 żyrandoli, kredensu dębowego, 3 zegarków, 3 par okularów, obrazu o łącznej wartości 1500 zł. na szkodę S. C., przy czym w czasie popełnienia czynu miał ograniczoną w znacznym stopniu zdolność pokierowania swoim postępowaniem. Wcześniej toczyło się przeciwko powodowi postępowanie karne, w którym podejrzany był o to, że w dniu 21 maja 2007r. dokonał zniszczenia mienia w postaci telewizora, drzwi wejściowych do mieszkania oraz pięciu szyb w drzwiach. Z. C. odbywał w 2010r. karę pozbawienia wolności, w tym za pobicie swojego ojca. W dacie śmierci ojca przebywał w zakładzie karnym, który opuścił miesiąc po jego śmierci.

Na mocy umowy darowizny zawartej w formie aktu notarialnego w dniu 19 grudnia 2008r. przed notariuszem R. S. w Kancelarii Notarialnej w S. za nr rep. (...) S. C. darował na rzecz siostry A. G. nieruchomości składającą się z działek nr (...) o łącznej powierzchni 4,10ha, dla której w Sądzie Rejonowym w S. założona jest księga wieczysta (...), która to nieruchomość obciążona była hipoteką przymusową w kwocie 15 677,80zł. Częścią składową nieruchomości były zabudowania mieszkalno- gospodarcze. Mocą powyższego aktu notarialnego A. G. ustanowiła nieodpłatnie na rzecz S. C. służebność osobistą mieszkania polegającą na prawie korzystania z całych zabudowań mieszkalno- gospodarczych. Wartość przedmiotowej darowizny strony określiły na 25 000zł., zaś wartość służebności osobistej na kwotę 4 000 zł.

S. C. podjął decyzję o darowiznie nieruchomości na rzecz swojej siostry w związku z wolą uzyskania emerytury. Z uwagi na tryb życia syna, który nadużywał alkoholu, pod wpływem którego niszczył sprzęty domowe, nigdzie nie

pracował, obawiał się, że nie zadba on o przekazany mu majątek, jak również, że nie będzie świadczył pomocy ojcu. Jeszcze przez umowę darowizny powód wysprzedawał maszyny rolnicze, niszczył sprzęty domowe, w związku z czym toczyły się postępowania karne. Powód sprowadzał do domu różne osoby nadużywające alkoholu, odbywały się libacje alkoholowe. Po dokonanej darowiznie S. C. nadal zamieszkiwał z synem na terenie gospodarstwa rolnego objętego umową. A. G. w miarę swoich możliwości pomagała bratu i jego synowi. Pomalowała i odnowiła dom. Po śmierci matki nieruchomości w wyniku stwierdzenia nabycia spadku przypadła pozwanemu. Nie czynił on żadnych przeszkód S. C. i powodowi w korzystaniu z nieruchomości, S. C. pod koniec życia przestał nadużywać alkoholu. Zmarł nagle, w czasie, gdy powód przebywał w zakładzie karnym.

Po przejęciu nieruchomości po śmierci matki pozwany uporządkował gospodarstwo, pozamykał maszyny rolnicze, żeby uchronić je przed sprzedażą przez powoda, pomagał powodowi w złożeniu wniosku o przedterminowe warunkowe zwolnienie z zakładu karnego. Odmalował całe mieszkanie, uszczelnił i pomalował okna, wstawił trzy szyby. Podatki z nieruchomości opłaca pozwany. Pożyczał powodowi pieniądze. Przesyłał mu również środki finansowe do zakładu karnego.

Po opuszczeniu zakładu karnego powód wrócił do swojego rodzinnego domu, w którym zamieszkuje do chwili obecnej. Dom znajdował się w takim stanie, w jakim zostawił go zmarły, wyposażony był w stare meble, naczynia. Znajdował się w nim stary zabytkowy kredens, obecnie zniszczony przez powoda, zabytkowa maszyna do szycia, którą powód sprzedał.

W chwili śmierci S. C. był właścicielem konia, którego powód odzyskał, a następnie sprzedał za 2800 zł. W gospodarstwie znajdowały się ponadto maszyny rolnicze, takie jak: pług, drapacz, siewnik, konna koparka, żniwiarka, wóz konny. Maszyny te zostały przez powoda sprzedane. Po śmierci S. C. pozostały także dwa rowery, sprzęty domowe i wyposażenie domu. Powód w okresie zimowym dokonywał wycinki drzew, celem pozyskania materiału opałowego.

Pozwany nie czynił powodowi przeszkód w zamieszkiwaniu w domu. Prosił jedynie, by ten nie niszczył mienia po ojcu i nie wycinał drzew. Proponował pozwanemu ustanowienie służebności osobistej mieszkania, na co jednak powód nie chciał się zgodzić. Powód sprowadzał do domu różne osoby, z którymi spożywał alkohol, dochodziło do dewastacji domu.

(dowód: kserokopia aktu oskarżenia k. 53-54, postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego k. 59, zeznania świadków: R. K. k. 105v- 106, A. S. (2)k. 106-106v, E. S. k. 106v-107v, M. S.k. 107v-108v, K. S.k. 108v-109v, Z. W.k. 109v-110, M. Ż.k. 110-110v, zeznania powoda Z. C. k. 61v- 62v, 236-237v, zeznania pozwanego P. G. k. 62v-63, 237-237v, odpis z księgi wieczystej k. 6-7, umowa darowizny k. 10-11)

S. C. zmarł (...) Postanowieniem z dnia 2 lipca 2014r. w sprawie sygn. akt (...)Sąd Rejonowy w S. stwierdził, że spadek po S. C. zmarłym (...)na podstawie ustawy nabył w całości syn Z. C.. (dowód: odpis postanowienia Sądu Rejonowego wS.k.8)

Postanowieniem z dnia 2 maja 2012r. w sprawie sygn. (...)Sąd Rejonowy L. (...)z siedzibą w L. stwierdził, że spadek po A. G. zmarłej (...)nabył w całości syn P. G..

(dowód: odpis postanowienia Sądu RejonowegoL. (...)w L.k.9)

Powód Z. C. zaliczony jest do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności od urodzenia. Cierpi na upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym. Leczony był w poradni zdrowia psychicznego. Ukończył szkołę specjalną. Obecnie pozostaje na zasiłku socjalnym. (dowód: orzeczenie o stopniu niepełnosprawności k. 76, historia choroby k. 77-81, ocena psychologiczna k. 82)

Sąd zważył co następuje:

Okolicznością bezsporną w niniejszej sprawie jest, że powód Z. C. jest jedynym spadkobiercą ustawowym po zmarłym spadkodawcy S. C.. Jest zatem stosownie do art. 991§ 1 k.c. uprawniony do otrzymania zachowku.

Art. 1000 §1 k.c. stanowi natomiast, że jeżeli uprawniony nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Jednakże obdarowany jest obowiązany do zapłaty powyższej sumy tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny.

Nie kwestionowane przez strony jest, że jedynym wartościowym składnikiem majątku spadkodawcy S. C. była nieruchomość położona w miejscowości D. o łącznej powierzchni 4,10 ha, zabudowana domem mieszkalnym, będąca przedmiotem darowizny uczynionej przez spadkodawcę na rzecz swojej siostry A. G. aktem notarialnym z dnia 19 grudnia 2008r. Z uwagi na fakt, że powód nie otrzymał należnego mu zachowku, uprawniony jest on do żądania jego uzupełnienia od osoby obdarowanej przez spadkobiercę.

Pozwany jest następcą prawnym obdarowanej A. G., która zmarła przed S. C.. Stanowisko odnośnie legitymacji biernej pozwanego wyraził Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu postanowienia z dnia 12 sierpnia 2015r. Na pozwanego jako następcę prawnego obdarowanej A. G. przeszły w myśl art. 922 k.c. prawa i obowiązki majątkowe zmarłej, w tym obowiązek zaspokojenia roszczenia o zachowek stanowiący dług spadkowy.

W celu ustalenia wartości zachowku Sąd dokonał ustalenia wartości spadku po S. C. doliczając wartość darowizny uczynionej przez spadkodawcę na rzecz siostry A. G. (art. 994§1 k.c.).

Ustalając wartość nieruchomości będącej przedmiotem darowizny Sąd kierował się dyspozycją art. 995 k.c., zgodnie z którym wartość darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalania zachowku. Wartość rynkową przedmiotowej nieruchomości Sąd ustalił na podstawie opinii biegłego rzeczoznawcy majątkowego M. Ś. (k. 144-169) na kwotę 244 680 zł. Wycena nieruchomości dokonana została przez biegłego podejściem porównawczym i metodą porównywania parami. Podejście porównawcze stosownie do przepisów ustawy o gospodarce nieruchomościami polega na określeniu wartości nieruchomości przy założeniu, że wartość ta odpowiada cenom, jakie uzyskano za nieruchomości podobne, które były przedmiotem obrotu rynkowego. Ceny te koryguje się ze względu na cechy różniące nieruchomości podobne do nieruchomości wycenianej oraz uwzględnia się zmiany poziomu cen na skutek upływu czasu. Metoda porównywania parami polega na określeniu rynkowej wartości nieruchomości o określonych cechach poprzez jej porównanie kolejno z co najmniej trzema nieruchomościami podobnymi o znanych cechach i cenach, które były przedmiotem obrotu rynkowego. W powyższy sposób dokonuje się korekty cen każdej z porównywanych nieruchomości pod kątem różnic pomiędzy nieruchomościami, wynikających z odmiennych cech i ich wag. Sąd powyższą opinię biegłego w całości podzielił, uznając ją za rzetelną, fachową, logiczną i spójną. Biegły w sposób należyty wskazał metody przyjętej wyceny, nieruchomości uwzględnione do porównania oraz uzasadnił dokonane korekty prowadzące do ustalenia rynkowej wartości wycenianej nieruchomości. Biegły na piśmie (k. 192-194) ustosunkował się do zarzutów do opinii zgłoszonych przez pozwanego, w sposób jasny i logiczny przedstawiając przyjęte założenia i metodologię przeprowadzonej wyceny.

W dacie dokonania darowizny przedmiotowa nieruchomość obciążona była służebnością mieszkania na rzecz darczyńcy. Zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 995 k.c. wartość przedmiotu darowizny winna zostać pomniejszona o wartość przedmiotowej służebności.

Rynkową wartość służebności osobistej Sąd na podstawie opinii biegłego z zakresu szacowania nieruchomości M. B. (k. 253-257) ustalił na kwotę 12 563zł. Opinię biegłego Sąd w całości podzielił, jako rzetelną, logiczną, fachową. Strony postępowania nie kwestionowały opinii biegłego w zakresie ustalenia wartości służebności.

Wartość dokonanej darowizny Sąd ustalił zatem na kwotę 232 144 zł. (244 680zł. - 12 563zł.).

Jednocześnie Sąd ustalił, że spadkodawca S. C. pozostawił po sobie majątek, którego wartość Sąd ustalił na kwotę 5300 zł. W skład tego majątku wchodził koń wartości 2800zł., maszyny rolnicze (pług, drapacz, siewnik, konna koparka, brony), wóz, konny łącznej wartości 1500zł., maszyna do szycia - 100zł., dwa rowery wartości 200zł. , meble 200zł., wyposażenie domu, garnki, rzeczy osobiste, sztucze talerze, szkło, wyposażenie domu (telewizor, radio) - ok. 500zł. Ustalając skład i wartość ruchomości Sąd oparł się na zeznaniach samych stron, jak również świadków K. S., Z. W., M. Ż., M. S.. Świadkowie zeznali, że w skład gospodarstwa rolnego wchodziły wskazane wyżej maszyny, które po śmierci ojca zostały przez powoda sprzedane, część wyposażenia domu została zaś zniszczona. Wartość ruchomości Sąd ustalił kierując się wskazaniami samych stron (koń, maszyna do szycia) oraz zasadami doświadczenia życiowego. Zdaniem sądu przedmiotowe ruchomości, stare i używane nie przedstawiały wartości wskazywanej przez pozwanego w piśmie z 2 marca 2016r. (k. 129).

Wartość spadku z uwzględnieniem wartości darowizny wyniosła zatem 237 444zł. (232 144zł. + 5300zł.). Należy powodowi zachówek w wysokości 1/2 wartości spadku (zgodnie z żądaniem zawartym w pozwie winien wynieść kwotę 118 722zł. (1/2 z kwoty 237 444zł.). Od powyższej kwoty należało odjąć wartość spadku otrzymanego przez powoda to jest kwotę 5300zł. Otrzymana kwota 113 422zł. stanowi kwotę, jaką winien otrzymać powód tytułem uzupełnienia należnego mu zachowku.

Sąd uwzględnił zgłoszony przez pozwanego zarzut potrącenia należnej powodowi kwoty 1280 zł. tytułem odszkodowania za wycięte przez powoda drzewa stanowiące własność pozwanego. Faktu wycięcia drzew i ich wartości powód nie kwestionował. W ocenie Sądu spełnione zostały przesłanki potrącenia 498 § 1 k.c. w związku z art. 499 k.c. i na skutek dokonanej potrącenia wierzytelności stron umorzyły się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej.

Należna zatem powodowi kwota z tytułu uzupełnienia zachowku stanowi ostatecznie 112 142zł. (113 422zł. - 1280zł.).

Sąd podzielił stanowisko pozwanego, że żądanie przez powoda zachowku jest sprzeczne z zasadami współzycia społecznego w zakresie, w którym zmierza do obniżenia jego wysokości mając na uwadze negatywne zachowanie powoda do zmarłego ojca. Za naganne uznał należy również postępowanie powoda wobec pozwanego. Pozwany jako właściciel nieruchomości, przez lata nie czynił przeszkód pozwanemu do zamieszkiwania w domu rodzinnym. Zdawał sobie sprawę z trudnego położenia powoda, chciał mu pomóc, w tym celu odmalował dom, wstawił nowe drzwi i okna w miejsce zniszczonych przez powoda. Gdy powód przebywał w zakładzie karnym wspierał go finansowo, pomagał w staraniach o uzyskanie przez powoda przedterminowego warunkowego zwolnienia. Nigdy nie żądał żadnych świadczeń z tytułu korzystania z nieruchomości, prosił jedynie, aby powód nie doprowadził do jej zniszczenia. Chcąc zabezpieczyć powoda proponował ustanowienie służebności osobistej mieszkania dla powoda, na co ten nie wyraził zgody. Powód występując o zapłatę zachowku przyjął zdaniem Sądu wrogą postawę wobec pozwanego, z którym wcześniej pozostawał w pozytywnych relacjach. Powód nie ma prawa wejścia do własnego domu. W tej sytuacji żądanie powoda zapłaty pełnej wysokości zachowku uznać należy za sprzeczne z zasadami współzycia społecznego.

Mając na uwadze powyższe Sąd obniżył kwotę zachowku o 50%, uznając, iż należna powodowi z tego tytułu kwota wynosi 56 100zł. Od powyższej kwoty Sąd zasądził odsetki od dnia doręczenia pozwanemu odpisu pozwu, albowiem powód nie wykazał, aby wcześniej kierował do pozwanego wezwanie do zapłaty (art. 481 § 1 k.c.).

O kosztach procesu i kosztach sądowych Sąd orzekł na podstawie art. 100 k.p.c. rozdzielając je wzajemnie pomiędzy stronami stosownie do wyniku postępowania. Sąd odstąpił od obciążania powoda częścią kosztów sądowych w zakresie opłaty od pozwu, biorąc pod uwagę trudną sytuację materialną i życiową powoda oraz charakter niniejszej sprawy (art. 102 k.p.c.).

Apelację od tego wyroku wniosły obie strony.

Powód zaskarżył wyrok w części oddalającej powództwo ponad zasądzoną kwotę 56.100,00 zł do kwoty 112.142,00 wraz z kosztami i odsetkami liczonymi od oddalanej części powództwa. Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił:

1/ obrazę prawa procesowego, tj. art. 233 k.p.c. polegającą na przeprowadzeniu przez Sąd I instancji oceny materiału dowodowego w sposób nie swobodny, lecz dowolny, przejawiający się w wybiórczym potraktowaniu niektórych dowodów i oparciu się, przy dokonywaniu ustaleń faktycznych w zakresie sprzeczności żądania objętego pozwem z zasadami współżycia społecznego na niektórych tylko dowodach, a to:

- w postaci twierdzeń i zarzutów pozwanego oraz wyroków karnych wydanych względem powoda co do czynów popełnionych na szkodę spadkodawcy S. C. z pominięciem zalegających w aktach spraw karnych opinii psychiatrycznej powoda, z których wynika ograniczona poczytalność powoda w rozumieniu przepisu art. 31 § 2 k.k., uwarunkowana trudnym dzieciństwem powoda, porzuceniem go przez matkę oraz niewłaściwym traktowaniem powoda przez ojca, zaniechaniem powoda jako dziecka, co w przyszłości przyczyniło się do trudnych relacji na płaszczyźnie ojciec - syn i generowało konflikty między nimi;

- pominięciu zeznań świadków A. S. (2) i E. S. w zakresie dotyczącym opisywanych przez tychże świadków relacji powoda z ojcem;

- pominięciu dokumentów zalegających w aktach sprawy, dotyczących niepełnosprawności powoda i przyczyn tego stanu rzeczy;

- z których to wynikały istotne okoliczności dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy;

2/ sprzeczność istotnych ustaleń Sądu I instancji z zebraniem w sprawie materiałem dowodowym polegającym na błędnym ustaleniu, iż w stanie faktycznym sprawy zrealizowały się przesłanki w rozumieniu przepisu art. 5 k.c. dające podstawę do przyjęcia, że żądanie objęte pozwem pozostaje w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, wobec relacji powoda z ojcem, co czyni zasadnym obniżenie należnej powodowi kwoty tytułem zachowku o połowę, podczas gdy przyczyny wzajemnych relacji powoda ze spadkodawcą - ojcem, są bardzo złożone i swój początek biorą w trudnym dzieciństwie powoda, porzuceniem go przez matkę, złym traktowaniem powoda przez ojca i zaniechaniem go, co wynika chociażby z dokumentów zalegających w aktach innych spraw, z nadto wobec faktu, iż powód nie ma możliwości zarobkowych, ani żadnego majątku, jest osobą całkowicie niezdolną do pracy, toteż przyznana mu w wyroku Sądu I instancji tytułem zachowku kwota nie pozwoli na nabycie jakiegokolwiek nieruchomości, zważywszy na bardzo dobrą sytuację materialną i majątkową pozwanego, który znakomicie wzbogacił się także kosztem powoda będącego osobą niezwykle nieporadną;

- a takie błędne ustalenie skutkowało:

3/ obrazę prawa materialnego, tj.: art. 5 k.c. wobec niezasadnego zastosowania tego przepisu w stanie faktycznym sprawy przez obniżenie należności tytułem zachowku na rzecz powoda o połowę, gdy tymczasem nie sposób dostrzec, aby powód w jakikolwiek sposób nadużył swoje prawo podmiotowe w stopniu pozwalającym na obniżenie należnej mu od pozwanego kwoty tytułem zachowku, wobec cech osobowościowych powoda, jego trudnego dzieciństwa, niepełnosprawnością, nieporadnością życiową, niezdolnością do pracy, a z drugiej strony przy uwzględnieniu bardzo dobrej sytuacji materialnej i majątkowej pozwanego, który winien alimentować powoda, jako członka rodziny.

W oparciu o powyższe zarzuty wniósł o zmianę wyroku w zaskarżonej części przez zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kwoty 112.142,00 zł w miejsce kwoty 56.100,00 zł wraz z odsetkami ustawowymi jako świadczeniem o charakterze akcesoryjnym, poczynawszy od dnia 3 września 2015 r. do dnia 31 grudnia 2015 r. i ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016 r. do dnia zapłaty oraz zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kosztów procesu za obie instancje.

Pozwany z kolei zaskarżył wyrok w części:

a/ zasądzającej od pozwanego na rzecz powoda kwotę 56.100,00 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 3 września do dnia 31 grudnia 2015 roku i ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016 roku, tj.: w zakresie pkt. I zaskarżonego wyroku;

b/ orzekającej o kosztach postępowania - tj.: w zakresie pkt. III i VI zaskarżonego wyroku. Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił:

a/ naruszenie przepisów postępowania, które miało wpływ na wynik sprawy, tj.

- art. 233 § 1 kpc i art. 328 § 2 kpc poprzez przekroczenie przez Sąd Okręgowy granic swobodnej oceny dowodów i dokonanie oceny dowodów w sposób wewnętrznie sprzeczny, nieszechstronny oraz sprzeczny z zasadami doświadczenia życiowego i zasadami logicznego rozumowania poprzez wysnuć wadliwych wniosków z zeznań świadków i dokumentów, co do zachowania powoda w stosunku do spadkobiercy i uznanie, że sposób zachowania powoda w stosunku do spadkobiercy uzasadniał wyłącznie obniżenie należnego powodowi zachowku, podczas gdy przeprowadzone dowody wskazują na istnienie okoliczności uzasadniających pozbawienie powoda prawa do zachowku w całości tym samym Sąd I Instancji winien oddalić powództwo w całości;

b/ naruszenie przepisów postępowania, tj. przepisu art. 98 § 1 kpc poprzez brak orzeczenia o zwrocie kosztów zastępstwa procesowego od powoda na rzecz pozwanego, pomimo prawidłowo złożonego wniosku pozwanego, już na etapie odpowiedzi na pozew z dnia 30 września 2015 roku;

c/ naruszenie przepisów kc poprzez jego zastosowanie w sytuacji, gdy gospodarstwo rolne nie mogło stanowić składnika zaliczanego do obliczenia zachowku ze względu na to, że spadkobierca S. C. dokonał darowizny w związku z przejściem na emeryturę na podstawie art. 19 ust 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990r. o ubezpieczeniu społecznym rolników;

d/ naruszenie przepisów prawa materialnego, tj. przepisu art. 1000 § 1 kc poprzez jego zastosowanie w sytuacji, gdy nie istniały ku temu przesłanki, gdyż pozwany nie spełnia kryterium określonego w art. 1000 § 1 kc, z uwagi na fakt, że pozwany nie był osobą na rzecz której darowizna została dokonana, a spadkobiercą obdarowanego, tym samym nie może być zaliczony do kręgu podmiotów wskazanych w art. 1000 § 1 kc;

e/ naruszenie przepisów prawa materialnego, tj. przepisu art. 928 § 1 pkt 1 kc w zw. z art. 5 kc poprzez jego niezastosowanie w sytuacji, gdy z ustalonego stanu faktycznego wynikało, że powód dopuścił się popełnienia ciężkiego przestępstwa na rzecz swojego ojca - spadkodawcy, zaś które to zachowanie sprzeczne jest z zasadami współżycia społecznego, tym samym winien zostać uznany za niegodnego dziedziczenia;

f/ naruszenie przepisów prawa materialnego, tj. przepisu art. 991 § 1 i 2 kc w zw. z art. 481 § 1 kc poprzez zasądzenie odsetek od zachowku od dnia 3 września 2015 roku do dnia 31 grudnia 2015 r. oraz odsetek za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016 roku, czyli za okres sprzed ustalenia wysokości zachowku, który to okres nie stanowił opóźnienia w spełnieniu świadczenia;

g/ naruszenie przepisów prawa materialnego, tj. przepisu art. 455 kc poprzez błędne przyjęcie, że termin spełnienia świadczenia, w postaci zapłaty sumy pieniężnej z tytułu zachowku, winien być spełniony niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania świadczenia, a w braku wezwania do zapłaty od dnia doręczenia pozwanemu pozwu, podczas gdy odsetki te winny być naliczane od daty wyrokowania w sprawie.

Mając na względzie powyższe, wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie od powoda na rzecz pozwanego zwrotu kosztów postępowania za I i II instancję.

Sąd Apelacyjny, po rozpoznaniu obu apelacji, zważył, co następuje:

Apelacja powoda jest uzasadniona, natomiast apelacja pozwanego nie zasługuje na uwzględnienie.

Sąd I Instancji co do zasady poczynił prawidłowe ustalenia faktyczne, które Sąd Apelacyjny przyjął za swoje oraz trafnie zastosował przepisy prawa procesowego i materialnego.

Odnosnie apelacji powoda Sąd uznał za uzasadniony zarzut naruszenia art. 5 k.c. przez jego błędne zastosowanie i obniżenie należnego powodowi zachowku o połowę. Tym bardziej bezzasadny jest zarzut apelacji powoda, iż na tej podstawie powództwo należy oddalić w całości.

Sąd Apelacyjny nie znalazł zarazem podstaw do przyjęcia, iż w niniejszej sprawie doszło do nadużycia prawa przez powoda. Klauzula generalna z art. 5 k.c., na którą powołuje się pozwany, odnosi się do reguł istniejących, pod pojęciem zasad współzycia społecznego należy bowiem rozumieć oceny funkcjonujące i utrwalone w społeczeństwie. Jej zastosowanie w określonym stanie faktycznym wymaga więc co najmniej wykazania, że oczekiwane postępowanie było wymagane normą moralną i dlatego w danej sytuacji byłoby ono optymalne, aczkolwiek prezentowany jest w judykaturze także pogląd dalej idący, że powoływanie się na naruszenie zasad współzycia społecznego wymaga wskazania, jaka konkretnie zasada została naruszona, oraz wskazania pełnej treści powoływanej zasady (por. wyr. SN z dnia 14 października 1998 r., II CKN 928/97, OSNC 1999, Nr 4, poz. 75, z aprobującą glosą M. Niedośpiała, PiP 2000, z. 3, s. 101; orz. SN z dnia 20 grudnia 2006 r., IV CSK 263/06, Lex nr 257664; orz. SA w Krakowie z dnia 6 czerwca 2006 r., II AKa 86/06, KZS 2006, z. 7-8, poz. 108).

W okolicznościach niniejszej sprawy zdaniem Sądu Apelacyjnego nie może być uznane za sprzeczne z zasadami współzycia społecznego domaganie się zachowku przez powoda. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 22 listopada 2000 roku w sprawie II CKN1354/00 (Lex nr 51966) działanie zgodne z prawem korzysta z domniemania zgodności z zasadami współzycia społecznego, chyba że wykazane zostaną szczególne, konkretne okoliczności obalające to domniemanie. Zgodzić się przy tym należy z poglądem Sądu Apelacyjnego wŁ.wyrażonym w wyroku z dnia 16 kwietnia 2014 roku w sprawie I ACa 1363/13 (Lex nr 1458943), że teza wymienionego wyroku Sądu Najwyższego wyznacza pewien standard postępowania w sprawach, w których zachodzi podejrzenie nadużycia prawa podmiotowego. Jeśli strona wykonywała uprawnienie przysługujące jej na podstawie obowiązującego przepisu, sąd w punkcie wyjścia musi przyjąć, że jej zachowanie odpowiada kryteriom z art. 5 k.c. W konsekwencji można wyrażać pogląd o obowiązywaniu w prawie polskim domniemania korzystania z prawa w sposób zgodny z zasadami współzycia społecznego. Przedstawione przez pozwanego w odpowiedzi na pozew i w apelacji argumenty tego domniemania nie obaliły.

Niewątpliwie relacje pomiędzy powodem a jego ojcem S. C. –spadkodawcą nie były poprawne, jednakże, jak to wynika z ustaleń Sądu I Instancji wina takiego stanu rzeczy leżało po obu stronach przy czym wina ojca bynajmniej nie była mniejsza, zwłaszcza w początkowym okresie. Jak to ustalił Sąd S. C.nadużywał alkoholu, zaniedbywał syna, stosował wobec syna kary cielesne, do tego stopnia, że sąsiedzi interweniowali na Policji. Winę powoda osłabia okoliczność, że powód jest upośledzony umysłowo w stopniu lekkim z zaburzeniami zachowania i emocji, na co musiało mieć wpływ wychowanie przez ojca bez udziału matki, zatem wymagał odpowiedniego traktowania. Tymczasem pomiędzy ojcem i synem dochodziło do częstych awantur, łącznie z rękoczynami, przy czym były one wzajemne. Nieodpowiednie wychowanie przez ojca i wzajemność awantur wyklucza przyjęcie wyłącznej winy powoda dla powstania złych relacji. W ostatnim okresie powód nie pozwalał się bić, a złość na ojca wyładowywał w niszczeniu rzeczy. Takie zachowania też są naganne, ale należy mieć na uwadze, że miały ono miejsce do 2007r. Powód został dwukrotnie skazany, ale w późniejszym okresie ojciec wybaczył synowi jego złe zachowanie.

Jak wynika z protokołu rozprawy głównej z dnia 18 grudnia 2007r (akta sprawy karnej (...) – k.63) ojciec oświadczył, że cofa wnioski o ściganie, gdyż oskarżony Z. C. przeprosił go i naprawił wyrządzoną szkodę. W rezultacie Sąd umorzył postępowanie. Z opinii sądowo-psychiatrycznej sporządzonej w tym postępowaniu wynika, że oskarżony miał ograniczoną w stopniu znacznym zdolność pokierowania swoim postępowaniem (k.16-19).

Brak zatem podstaw do przyjęcia, aby powód dopuścił się względem spadkodawcy ciężkiego przestępstwa, niewybaczonego przez ojca, co ewentualnie dawałoby podstawę do pozbawienia lub obniżenia zachowku. Gdyby

rzeczywiście relacje pomiędzy ojcem a synem były tak złe, jak twierdzi pozwany to spadkodawca sporządził by zapewne testament z wydziedziczeniem powoda, czego jednak nie uczynił.

Samo dochodzenie zachowku wobec pozwanego, nie może być uznane za nadużycie prawa. Celem instytucji zachowku jest zapewnienie uprawnionym osobom chociaż minimalnej ochrony majątkowej. Obniżenie sumy należnej tytułem zachowku przy zastosowaniu treści przepisu art. 5 k.c. może zatem nastąpić w sytuacjach zupełnie wyjątkowych. Z okoliczności sprawy wynika, że sytuacja osobista i zdrowotna powoda praktycznie powoduje, iż nie ma on możliwości zarobkowych. Powód jest osobą niepełnosprawną i praktycznie niezdolną do pracy. Nadto powód nie ma żadnej bliskiej osoby, na którą mógłby liczyć.

Sąd miał też na uwadze stanowisko prezentowane w orzecznictwie sądowym, że w sprawie o zachówek nie jest wyłączone obniżenie wysokości należnej z tego tytułu sumy na podstawie art. 5 k.c. (por. uchwała SN z dnia 19 maja 1981 r., III CZP 18/81, OSNC 1981, nr 12, poz. 228, z glosą A. Szpunara, NP 1983, nr 2, s. 94). Zakres zastosowania powyższego przepisu powinien być jednak stosunkowo wąski, bowiem ocena sądu, czy żądanie zapłaty sumy odpowiadającej wysokości zachowku stanowi nadużycie prawa podmiotowego (art. 5 k.c.), nie powinna pomijać, że prawa osoby uprawnionej do zachowku służą urzeczywistnieniu obowiązków moralnych, jakie spadkodawca ma wobec swoich najbliższych (wyr. SN z dnia 7 kwietnia 2004r., IV CK 215/03, PiP 2006, z. 6, s. 111, z glosą T. Justyńskiego).

Względy te nakazują szczególną ostrożność przy podejmowaniu oceny o nadużyciu prawa żądania zapłaty sumy pieniężnej odpowiadającej wysokości zachowku, która nie może opierać się jedynie na ogólnym odwołaniu się do klauzuli generalnej zasad współżycia (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 31 marca 2011 r., I ACa 99/11, OSAB 2011, z. 1, poz. 21).

Obniżenie wysokości zachowku może więc mieć miejsce w przypadkach wyjątkowych, albowiem już samo pozbawienie uprawnionego do zachowku korzyści ze spadku w drodze dziedziczenia jest dla niego okolicznością krzywdzącą i dolegliwą, a stanu tego nie powinno jeszcze pogłębiać drastyczne ograniczenie możliwości realizacji roszczeń z tytułu zachowku.

Za szczególne i wyjątkowe sytuacje uprawniające do obniżenia zachowku, orzecznictwo sądowe uznaje na przykład sytuację, gdy składnikiem spadku jest prawo do lokalu służące zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych zobowiązanego do zapłaty zachowku w razie braku możliwości do zaspokojenia tych potrzeb oraz gdy inne składniki spadku nie wystarczą na zaspokojenie roszczenia z tytułu zachowku.

W wyroku z dnia 28 marca 2018r, V CSK 428/17, Biuletyn Sądu Najwyższego 2018/6/13 Sąd Najwyższy stwierdził, że nie jest dopuszczalne całkowite oddalenie powództwa na podstawie art. 5 k.c. Sąd Apelacyjny podziela to stanowisko.

Zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. sprowadzający się do uznania, że zachowanie powoda uzasadnia tylko obniżenie zachowku a nie całkowite pozbawienie stanowi w istocie powielenie zarzutu naruszenia art. 5 k.c. Pozwany kwestionuje bowiem wnioski z ustalonych faktów i przeprowadzonych dowodów a nie samą ocenę konkretnego dowodu. Sąd I Instancji wręcz pominął okoliczność przebaczenia synowi przez ojca, co uzupełnił Sąd Apelacyjny.

Nie mogą odnieść skutku pozostałe zarzuty naruszenia prawa materialnego.

Twierdzenie faktyczne, jakoby dokonana darowizna miała nastąpić w celu uzyskania świadczenia emerytalnego z KRUS w zamian za przekazanie gospodarstwa rolnego następcy pojawiło się dopiero w apelacji – mimo, że w postępowaniu przed Sądem I Instancji pozwany reprezentowany był przez profesjonalnego pełnomocnika - i bez usprawiedliwienia opóźnienia, dlatego nie może być wzięte pod uwagę na podstawie art. 381 k.p.c.

Z tego też względu Sąd oddalił wniosek pozwanego o zwrócenie się do KRUS o dokumenty związane z emeryturą ojca powoda.

Na marginesie tylko należy zauważyć, że również darowizna gospodarstwa rolnego dolicza się do spadku na podstawie art. 994 § 1 k.c. nawet jeśli jej następstwem jest uzyskanie świadczenia emerytalnego przez darczyńcę. Kontrowersje budzi jedynie umowa przekazania gospodarstwa rolnego w zamian za świadczenie emerytalne.

W postanowieniu z dnia 30 marca 2011 r., III CZP 136/10 (LEX nr 844761), Sąd Najwyższy stwierdził, że ustawodawca, poza wyjątkami wskazanymi w art. 993 i 994, nie zdecydował się na uzależnienie doliczania wartości świadczeń na podstawie umów darowizn do substratu zachowku od ich przedmiotu. Bez względu więc na to, czy przedmiotem darowizny jest nieruchomości czy ruchomość, gospodarstwo rolne czy przedsiębiorstwo, wartość darowizny podlega zaliczeniu na substrat zachowku. Ponadto ustawodawca nie uzależnił także kwestii doliczania darowizn do substratu zachowku od celu, w jakim darowizna została dokonana. Nie ma więc znaczenia, czy darczyńca chciał w ten sposób uregulować sprawy majątkowe, czy uzyskać uprawnienie do renty bądź emerytury. Istotne jest, że zdecydował się na zawarcie umowy darowizny w kształcie przewidzianym w kodeksie cywilnym.

Nie budzi też wątpliwości odpowiedzialność pozwanego jako następcy prawnego A. G.. Dotychczasowe stanowisko w tej kwestii potwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 kwietnia 2018r, I CSK 381/17 stwierdzając, że zobowiązanie do uzupełnienia zachowku ciężące na obdarowanym z mocy art. 1000 § 1 k.c. przechodzi na jego następców prawnych także wówczas, gdy obdarowany zmarł przed otwarciem spadku po darczyńcy (art. 922§ 1 k.c.).

Roszczenie o zapłatę zachowku ma charakter bezterminowy, zatem staje się wymagalne niezwłocznie po wezwaniu do zapłaty. Sąd I Instancji nie naruszył zatem art. 455 k.c. w zw. z art. 991 § 1 i 2 k.c. oraz art. 481 § 1 k.c.

Z omówionych względów orzeczono jak w sentencji na podstawie art. 386 § 1 k.p.c.

O kosztach postępowania za obie instancje orzeczono zgodnie z zasadą wyniku sporu na podstawie art. 98 k.p.c. w zw. z art. 108 § 1 k.p.c. i 391 § 1 k.p.c. oraz na podstawie § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22.10.2015r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. z 2015 r., poz. 1800) przy przyjęciu minimalnej stawki wynagrodzenia radcowskiego.

O wynagrodzeniu pełnomocnika z urzędu orzeczono uwzględniając, że powód wygrał sprawę, zatem koszty zastępstwa prawnego zasądzono od strony przeciwnej.

Brakujące koszty sądowe ściągnięto od pozwanego na podstawie art. 113 § 1 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

SSO (del.) Wojciech Żukowski SSA Paweł Rygiel SSA Józef Wąsik